

Ο Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1939-1945)

Αίτια, βασικά γεγονότα, έκβαση και συνέπειες

Κατά τις δεκαετίες 1920 και 1930 οι ευρωπαϊκές κοινωνίες βρίσκονται αντιμέτωπες με τις οδυνηρές επιπτώσεις του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Έχει προηγηθεί στις 28 Ιουνίου 1919 η υπογραφή της **Συνθήκης των Βερσαλλιών**, η συνθήκη ειρήνης δηλαδή, ανάμεσα στην ηττημένη Γερμανία και τις νικήτριες δυνάμεις της Βρετανίας, Γαλλίας, ΗΠΑ, Ιταλίας και Ιαπωνίας. Η Γερμανία, βάσει της Συνθήκης, παραχωρεί τις περιοχές της Αλσατίας και της Λωρραίνης στη Γαλλία, καθώς και διάφορες μικρότερες περιοχές στο Βέλγιο, στην Τσεχοσλοβακία και στην Πολωνία. Επιπλέον, αναγκάζεται να εγκαταλείψει όλες τις αποικίες της, να αποστρατικοποιήσει την ανατολική όχθη του ποταμού Ρήνου, να περιορίσει τις ένοπλες δυνάμεις της και να καταβάλει πολεμικές αποζημιώσεις.

Οι εδαφικές, στρατιωτικές αλλά και οικονομικές υποχωρήσεις της ταπεινωμένης Γερμανίας θίγουν το εθνικό αίσθημα του λαού της. *«Ακόμη κι αν μπορέσει να ανταποκριθεί η Γερμανία στις πολεμικές αποζημιώσεις, αυτό θα προκαλέσει εκτεταμένη οικονομική διαταραχή, ακόμη και πείνα, και τελικά άνοδο μιας δικτατορίας με σκοπό να διεξάγει έναν πόλεμο εκδίκησης»*,¹ προειδοποιεί ήδη από το 1919 ο Βρετανός οικονομολόγος Τζων Μέιναρντ Κέϊνς. Και πράγματι, οι αντιδράσεις στη Γερμανία ήταν πολύ αρνητικές. Υπήρξαν διαμαρτυρίες στο γερμανικό Κοινοβούλιο και στους δρόμους. *«Δεν είναι δύσκολο να δούμε γιατί οι Γερμανοί ήταν εξοργισμένοι. Η Γερμανία έχασε το 10% της γης της, όλες τις υπερπόντιες αποικίες της, το 12,5% του πληθυσμού της, το 16% του άνθρακα και το 48% της βιομηχανίας σιδήρου. Υπήρχαν επίσης οι ταπεινωτικοί όροι, που έκαναν τη Γερμανία να αποδεχθεί την ευθύνη για τον πόλεμο, να περιορίσει τις ένοπλες δυνάμεις της και να πληρώσει αποζημιώσεις»*.² Στο πρωτοσέλιδο της γερμανικής εφημερίδας *Deutsche Zeitung* την ημέρα της υπογραφής της Συνθήκης διαβάζουμε: *«Σήμερα, στην Αίθουσα των Κατόπτρων στις Βερσαλλίες υπογράφηκε η ντροπιαστική Συνθήκη. Μην την ξεχάσετε! Ο Γερμανικός λαός, με αδιάκοπη εργασία, θα πιέσει έτσι ώστε να ανακτήσει τη θέση που του αξίζει ανάμεσα στα έθνη. Τότε, θα έρθει η εκδίκηση για την ντροπή του 1919»*.³

¹ Albrecht Ritschl, «Reparations, Deficits, and Debt Default: The Great Depression in Germany, CEP Discussion», Paper No 1149 June 2012, στο Nicholas Crafts and Peter Fearon (eds.), *The Great Depression of the 1930s: Lessons for Today* (Oxford: Oxford University Press), σελ. 3.

² Εφημερίδα *Illustrated London News*, Αριθμός καταλόγου: ZPER 34/154, Εθνικά Αρχεία της Μεγάλης Βρετανίας, (στο: <https://The National Archives Learning Curve | The Great War | Making peace | Reaction to the Treaty of Versailles | Source 1>)

³ Εφημερίδα *Deutsche Zeitung*, 28 Ιουνίου 1919.

Παράλληλα, την κατάσταση επιδεινώνει η οικονομική κρίση που ξεκίνησε από την κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης το 1929 και επεκτάθηκε σε όλο τον κόσμο με ποικίλες συνέπειες και επιπτώσεις στην οικονομία, την κοινωνία αλλά και το πολιτικό σύστημα. Οι δυσμενείς, λοιπόν, οικονομικές συνθήκες αλλά και ο φόβος επέκτασης της επιρροής του σοβιετικού καθεστώτος και της ιδεολογίας του κομμουνισμού ευνοούν την άνοδο εθνικιστικών κινήματων, τα οποία προσφέρουν διέξοδο μέσα από μια πιο απολυταρχική κατεύθυνση.⁴ Στη Γερμανία, το κίνημα του ναζισμού με τον Αδόλφο Χίτλερ και στην Ιταλία το κίνημα του φασισμού με τον Μπενίτο Μουσολίνι δίνουν πολιτική υπόσταση σε ρατσιστικές θεωρίες αποδίδοντας στις μειονότητες την ευθύνη για την κρίση. Ήδη από το 1919 ο ίδιος ο Χίτλερ σε επιστολή του αναφέρεται στην εβραϊκή απειλή: «*Η απειλή των Εβραίων έχει προκαλέσει αναμφισβήτητη εχθρότητα σε ένα μεγάλο μέρος του λαού μας. Η αιτία αυτής της εχθρότητας πρέπει να αναζητηθεί στη σαφή παραδοχή ότι οι Εβραίοι έχουν εκούσια ή ακούσια ολέθρια επίδραση στο έθνος μας...*».⁵ Βίαια γεγονότα αντισημιτισμού και διακρίσεων κατά εθνικών μειονοτήτων ξεσπούν σε ολόκληρη την Ευρώπη προαναγγέλλοντας τη μοίρα χιλιάδων ανθρώπων κατά τη διάρκεια του επερχόμενου πολέμου.

Το 1936, η Γερμανία και η Ιταλία ανακοινώνουν τη δημιουργία στρατιωτικής συμμαχίας, του λεγόμενου **Άξονα Ρώμης - Βερολίνου** και λίγο αργότερα ακολουθεί η υπογραφή του **Αντι-διεθνιστικού Συμφώνου** με την Ιαπωνία η οποία ήδη από τις αρχές της δεκαετίας ακολουθούσε επεκτατική πολιτική εις βάρος της βορειοανατολικής Κίνας. Σκοπός των τριών συμμάχων γίνεται η καταπολέμηση του κομμουνισμού και η υποστήριξη του φασισμού σε παγκόσμιο επίπεδο.

Μια σειρά από γεγονότα παραβιάζουν τη Συνθήκη των Βερσαλλιών και κάνουν πράξη τα λόγια του Χίτλερ «...η διεθνής δικαιοσύνη εφαρμόζεται μόνο με τη δύναμη του κατακτητή και την υποταγή του αδύνατου...»:⁶ το 1931 η Ιαπωνία καταλαμβάνει την κινεζική επαρχία της Μαντζουρίας, το 1934 η Γερμανία επαναφέρει τη στρατιωτική θητεία, το 1936 η Ιταλία καταλαμβάνει την Αιθιοπία και η Γερμανία την αποστρατικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας. Το 1937 η Γερμανία και η Ιταλία βοηθούν τον δικτάτορα Φράνκο, αρχηγό των Ισπανών Εθνικιστών, στον εμφύλιο πόλεμο, τον πόλεμο δηλαδή, εναντίον των συμπατριωτών του Ισπανών υπερασπιστών της εκλεγμένης κυβέρνησης. Ένα χρόνο αργότερα, ο Χίτλερ προσαρτά και την Αυστρία, ενώ απαιτεί εδάφη από την Τσεχοσλοβακία.

Κι ενώ συμβαίνουν όλα αυτά η **Κοινωνία των Εθνών**, ο Διεθνής Οργανισμός που υπενθυμίζουμε ότι ιδρύθηκε μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σε μια προσπάθεια συνεννόησης των κρατών με σκοπό τη διασφάλιση της ειρήνης, παραμένει απαθής μπροστά στις προκλήσεις ακόμη και όταν αποχωρούν η Γερμανία και η Ιταλία, διαψεύδοντας τις διακηρύξεις της για αποπλισμό και πρόληψη του πολέμου. Η Βρετανία και η Γαλλία θεωρώντας ότι έτσι αποφεύγουν τον πόλεμο ακολουθούν «**πολιτική κατευνασμού**» και υπογράφουν με τη Γερμανία το 1938, τη **Συμφωνία του Μονάχου**, παραχωρώντας στο Γ΄ Ράιχ τη δυτική Τσεχοσλοβακία. «*Αρκετά μας ταλαιπώρησαν και μας σύγχυσαν οι απειλές που πλανιόνταν όλο αυτό τον καιρό πάνω από την ήπειρό μας*»,⁷ θα γράψει η βρετανική Εφημερίδα Daily Express στις 30 Σεπτεμβρίου 1938. Ο Υπουργός Εξωτερικών, όμως, της Τσεχοσλοβακίας, Kamil Krofta, θα αναφέρει σχεδόν προφητικά σε επιστολή του: «*Εξαναγκαστήκαμε σ' αυτή την κατάσταση. Τώρα όλα τελειώσανε. Σήμερα είμαστε εμείς, αύριο θα είναι η σειρά κάποιων άλλων...*».⁸

⁴ Κώστας Ράπτης, *Η Οικονομική Κρίση 1929-1932 στην Κεντρική Ευρώπη*, Εισήγηση από την Επιστημονική Συνάντηση Τομέα Ιστορίας ΕΚΠΑ, «Οι οικονομικές κρίσεις και η αντιμετώπισή τους στο μακρό ιστορικό χρόνο», 4-5 Νοεμβρίου 2011, σελ. 6

⁵ Adolf Hitler, *Letter to Adolf Gemlich*, 16 Σεπτεμβρίου 1919.

⁶ Αδόλφος Χίτλερ, «Ο Αγών μου», στο Μ. Πλωρίτης, *Μπρεχτ και Χίτλερ*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ. 66-67, 74.

⁷ Εφημερίδα *Daily Express*, 30 Σεπτεμβρίου 1938.

⁸ Από επιστολή του Kamil Krofta στις κυβερνήσεις Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας σχετικά με τη Συμφωνία

Και πράγματι, τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία. Ο Χίτλερ εξασφαλίζει τα νότα του υπογράφοντας με τη σταλινική Σοβιετική Ένωση το 1939 *σύμφωνο μη επίθεσης*, το **Σύμφωνο Ρίμπεντροπ – Μολότοφ** μοιράζοντας, σε περίπτωση πολέμου, τα εδάφη της Πολωνίας στις δύο δυνάμεις. Την 1^η Σεπτεμβρίου 1939, η Γερμανία επικαλούμενη συνοριακά επεισόδια και την καταπίεση της γερμανικής μειονότητας εισβάλλει στην Πολωνία σηματοδοτώντας και την επίσημη έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Βρετανία και Γαλλία τιμώντας την εγγύηση τους για τα πολωνικά σύνορα κηρύσσουν τον πόλεμο στη Γερμανία δύο μέρες αργότερα.

Ισχυρές γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις, μηχανοκίνητες και ευέλικτες, με την υποστήριξη τεθωρακισμένων, υποβρυχίων και αεροπλάνων προχωρούν σε μια νέα τακτική, έναν «πόλεμο - αστραπή»⁹ που πρώτη φορά έβλεπε ο κόσμος. Μέχρι και το 1941 η Γερμανία έχει καταλάβει τη Δανία, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, τη Νορβηγία και το Βέλγιο, ενώ μέσα σε μόλις 10 ημέρες καταλαμβάνει και τη Γαλλία. Η γερμανική αεροπορία βομβαρδίζει τη Βρετανία, ενώ παράλληλα, ήδη από το φθινόπωρο του 1940, οι δυνάμεις του Άξονα δίνουν σκληρές μάχες για να καταλάβουν τη Βόρεια Αφρική. Τον Απρίλιο του 1941 ο γερμανικός στρατός επιτίθεται στην Ελλάδα και τη Γιουγκοσλαβία και τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου γερμανικές δυνάμεις εισβάλλουν στη Σοβιετική Ένωση. Μέχρι τον Δεκέμβριο του 1941 ο πόλεμος έχει μεταφερθεί και στον Ειρηνικό με την επίθεση της Ιαπωνίας στην αμερικανική ναυτική βάση Περλ Χάρμπορ, η οποία αναγκάζει τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής να κηρύξουν τον πόλεμο στις Δυνάμεις του Άξονα – Γερμανία και Ιταλία – καθώς και στην Ιαπωνία. Ολόκληρος ο πλανήτης μοιράζεται σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα.

Από τα τέλη του 1942 οι Συμμαχικές Δυνάμεις της Γαλλίας, Βρετανίας, Σοβιετικής Ένωσης και Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής αρχίζουν την ουσιαστική αντεπίθεση. Στο Ανατολικό Μέτωπο τα σοβιετικά στρατεύματα οδηγούν σε υποχώρηση τον γερμανικό στρατό, ενώ τα αμερικανικά και βρετανικά στρατεύματα αποβιβάζονται και επικρατούν αρχικά στη Βόρεια Αφρική και μέσω της Ιταλίας καταφέρνουν σε μεταγενέστερο στάδιο να αποβιβάσουν επιτυχώς στις ακτές της Νορμανδίας, στη Γαλλία, ανοίγοντας ένα «Δεύτερο μέτωπο». Απελευθερώνεται το Παρίσι και η υπόλοιπη Γαλλία και το φθινόπωρο του 1944 ελευθερώνεται η νοτιοανατολική Ευρώπη και η Ελλάδα. Την άνοιξη του 1945, οι συμμαχικοί στρατοί - αμερικανικά, αγγλικά και γαλλικά στρατεύματα από τα δυτικά και σοβιετικά από τα ανατολικά - συναντιούνται στο Βερολίνο. Ο γερμανικός στρατός δεν έχει πια δυνάμεις να αντισταθεί, ο Χίτλερ αυτοκτονεί και στις 8 Μαΐου 1945 η Γερμανία συνθηκολογεί χωρίς όρους.

Δεν κάνει όμως το ίδιο και η Ιαπωνία. Οι ΗΠΑ για να την πιάσουν να παραδοθεί ρίχνουν την πρώτη ατομική βόμβα στη Χιροσίμα, στις 6 Αυγούστου 1945 και τρεις μέρες αργότερα μια δεύτερη στο Ναγκασάκι. Στις 15 Αυγούστου 1945 η Ιαπωνία παραδίνεται σηματοδοτώντας τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου μετά από συνολικά 6 χρόνια.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος περιγράφεται συχνά ως ο πιο αιματοβαμμένος στην ανθρώπινη ιστορία, ένας «...ολοκληρωτικός πόλεμος στον οποίο η διάκριση μεταξύ στρατιωτών και αμάχων δεν είχε πλέον καμία απολύτως σημασία».¹⁰ Υπολογίζεται ότι 60 εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο έχασαν τη ζωή τους σε μαζικές εκτελέσεις, εκτοπίσεις, στρατόπεδα συγκέντρωσης ή από πείνα, καταναγκαστικά έργα και βομβαρδισμούς. Δεκάδες πόλεις ισοπεδώθηκαν, βιομηχανικές δομές καταστράφηκαν και χώρες καταχρεώθηκαν. Ήταν ένας πόλεμος που «είχε νικητές, αλλά όχι κερδισμένους».¹¹

του Μονάχου (στο <https://spartacus-educational.com>).

⁹ Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο* (Θεσσαλονίκη: εκδ. Βάνιας, 1995), σελ. 374.

¹⁰ Η Ευρώπη σε ερείπια, *Σπίτα της Ευρωπαϊκής Ιστορίας* (στο <https://historia-europa.ep.eu/el/monimi-ekthesi/i-eyropi-se-ereiria>).

¹¹ Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 413

Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, όπως το **Ολοκαύτωμα**, η μαζική δηλαδή εξόντωση περίπου έξι εκατομμυρίων Εβραίων από το ναζιστικό καθεστώς με οργανωμένες επιθέσεις (πογκρόμ), μαζικές εκτελέσεις, στρατόπεδα συγκέντρωσης, καταναγκαστική εργασία και θαλάμους αερίων προκάλεσαν «...απέραντη φρίκη, αμέτρητη οδύνη και ακόμα πιο απέραντη αισχύνη».¹²

Έγκλημα κατά της ανθρωπότητας θεωρήθηκε και η πρώτη πολεμική πυρηνική επίθεση στην ιστορία με τη χρήση της ατομικής βόμβας από τις ΗΠΑ. Ο ακαριαίος θάνατος πάνω από 100.000 ανθρώπων, στη συντριπτική τους πλειοψηφία αμάχων, αριθμός που υπερδιπλασιάστηκε στα επόμενα χρόνια λόγω της πυρηνικής ακτινοβολίας, κατέδειξε τις ολέθριες συνέπειες ενός τέτοιου όπλου. «Χρησιμοποιήσαμε την ατομική βόμβα για να συντομεύσουμε τον πόλεμο»,¹³ θα πει στο αμερικανικό ραδιόφωνο ο Πρόεδρος Χάρν Τρούμαν με απίστευτη κυνικότητα. Ο ισχυρισμός όμως αυτός καταρρίφθηκε από τον ίδιο τον Ουίνστον Τσόρτσιλ, ο οποίος έγραψε στα απομνημονεύματά του: «Θα ήταν λάθος να πιστέψουμε ότι η τύχη της Ιαπωνίας ρυθμίστηκε από την ατομική βόμβα. Η ήττα της ήταν βέβαιη πριν ριφθεί η πρώτη βόμβα».¹⁴ Η χρήση των πυρηνικών όπλων ήταν μία σαφής απειλή προς τη Σοβιετική Ένωση και αποτέλεσε την αρχή του επερχόμενου Ψυχρού Πολέμου.

Η οδυνηρή δοκιμασία του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και η απογοητευτική εμπειρία της Κοινωνίας των Εθνών έκαναν φανερή την ανάγκη πολιτικής οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁵ «Εμείς οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών, είμαστε αποφασισμένοι να σώσουμε τις επερχόμενες γενεές από τη μάστιγα του πολέμου, που δύο φορές έφερε στην ανθρωπότητα απερίγραπτη οδύνη, να διακηρύζουμε εκ νέου την πίστη μας στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, στην αξιοπρέπεια και στην αξία του ανθρώπου»,¹⁶ αναφέρεται στο προοίμιο του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, που υπογράφηκε το 1945 από 50 χώρες. Η ίδρυση του **Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών**, ενός διεθνούς οργανισμού, με κύρια αποστολή την περιφρούρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και με έμβλημα έναν παγκόσμιο χάρτη που περιβάλλεται από δύο κλαδιά ελιάς, σύμβολο ειρήνης, ήταν πραγματικότητα.

Ευαγγελία Καλδέλη
Εκπαιδευτικός

¹² Ελένη Αρβελέρ, «Ημέρα Μνήμης», *Χρονικά* (έκδοση του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος), τ. ΚΘ', τεύχ. 201 (2006), σελ. 66-67.

¹³ Giorgio Bonacina, *Η Ατομική Βόμβα της Χιροσίμα* (Αθήνα:εκδ. Mondadori – Φυτράκης, 1973), σελ. 74.

¹⁴ Ουίνστον Τσόρτσιλ, *Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Αθήνα, 1948, τόμος ΣΤ', σελ. 464.

¹⁵ Εμμανουέλα Δούση, «Η ίδρυση του ΟΗΕ το 1945», Εφημ. *Η Καθημερινή*, 19 Ιουνίου 2011.

¹⁶ Όλος ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ στο <https://unric.org>